

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Տ Օ Ն Ը

ԵՐԿՈՒ ԵՈՒՆԵՐԵՆԵՐ

Այս օրերուս մէջ երկու յորելեաններ պիտի կատարուին. Հայ Գրականութեան ծնունդը, որ է բնիկ, հայ այբուբենի գրոց գիտի տասն և հինգերորդ հարիւրամեակը, և հայ ազգին ստաջին տպագրութեան չորս հարիւրամեակը:

Այս յիշատակներու առթիւ՝ Մխիթարեան Միաբանութիւնը հանդէս մը կազմակերպած է, որ պիտի կատարուի Ս. Ղազարու կղզեկին մէջ:

«Մխիթարեան Միաբանութիւնը — կ'ըսէ շնորհալի կերպով շրջաբերական հրատիրագիրը — ազգային լեզուի և գրականութեան վերածնութիւնը սոնախմբելով՝ որ յայժմական կ'ազգի դարաւոր հալածանքներէ վերջ, կ'ուզէ ամենէն անկեղծ շնորհակալութիւնը ու յարգանքը յայտնել՝ Վենետիկն որ հիւրասիրեց Հայերը, այս կղզեկիս մէջ՝ որ քղանցք մ'է մեր հայրենիքին և ուր լեզուն և տպագրութիւնը պաշտպանուած միշտ եկեղեցական և աշխարհական իշխանութիւնէն՝ իրենց կատարելութեան՝ փառաց գագաթնակէտը հասան»:

Հայ գրականութեան ծագումին և զարգացման կարևորութեան վրայ՝ բնիկերցոյններուս յստակ գազափար մը տալու համար, կը հրատարակեմ հոս՝ հայ քաջ գրողի մը գծած պատմական և քննական լուսաւոր պատկերը:

Հայ ժողովուրդը. — Պատմութեան նագետասան դարեր. — Յեղը և լեզուն

Հայաստանը տօնի մէջ է: Արկածներէ ընկճուած, կը դանայ զէպի անցեալը՝ հոն գտնելու համար հին խրոխտանքը: Հանդիսատես՝ այն ժողովուրդներու ազատագրման՝ որ նուազ զոհեր ունին ազատութեան և նուազ յիշատակարաններ արուեստի, ագնուական վրէժ մը կը փնտռէ իւր յիշատակաց մէջ. նա իւր գրական կեանքին տասնհինգ դարերը կը սոնախմբէ:

Հայ գրականութեան ծագումը սերտ աղերս ունի իւր ցեղին հետ. Հայաստանը բնակուած էր (Քրիստոսէ 2000 տարի ստաջ) Ռարառացիներէն. Արարատ լեռը անոնց անունը կը կրէ, գետ. կովկասեան ցեղէ կին, հիմնադիր գաշնակցական մեծ կայսրութեան մը, որուն սեպածե արձանագրութիւններն այժմ անոր փառապանծ պարմութիւնը կը յայտնեն:

Հնդկա-գերմանական ժողովուրդ մը՝ Յունաստանէն եկած (ըստ արդի հետազոտութեանց և հելլէն աւանդութեանց) զանոնք նուաճեց, և արդի Հայերէն ժառանգած իւր լեզուն անոնց պարտաւորիչ ըրաւ. որ-դեգրեւով Արեւելի սովորութիւններն՝ իրենց ազգին մէջ ընդունելով զանազան պարիսկ և պարսիկ տարրեր, Հայերը միշտ յատուկ ձգտում ունեցան զէպ ի իրենց հին հայրենիքը, անոնք աւելի շեշտուեցան՝ յետ իրենց զարձին ի Քրիստոնէութիւն՝ յամին 298 (Կոստանդինուսէն 15 տարի առաջ):

Գրականութեան Միասին

Հայաստան պէտք ունէր այն հանճարներէն միոյն, որ գիտէն առաջնորդել իրենց ցեղին անգիտակից ձգտումներուն, տարաւոր իղձերուն, և զանոնք զարիւրով մշտնջենաւորել: Այս հանճարն եղաւ Մեսրոպ (Է. զար Յ. Ք.): Տարսնի (ներկայապէս Մուշ) իշխաններու ընտանիքէն, երեւի զօրավարներու սերունդ, ինքն ալ զօրավար՝ ու նշանաւոր իր քաջագործութեամբ, զեղեցկութեամբ, հելլէն հմտութեամբ, յետոյ անապատ վարուած միասիրական եռանդէ, Մեսրոպ զլուծական ոյժ մ'ունէր արբունիքի և կղերին վրայ: Քաղաքական և եկեղեցական իշխանութիւնները, վճարաւորէ թագաւորն ու Ս. Սահակ Հայրապետը՝ իւր ամենէն եռանդուն ձեռնառններն եղան: Առանձնութեան մէջ Մեսրոպ յզայցած էր իւր ժողովրդեան ազգային մատենագրութիւն մը տալ, որ մինչև այն ժամանակ ուրիշ բան չունէր՝ բայց միայն զիւցազներգութիւն՝ երաժշտութեան միացած:

Իւր կէս նպատակին եղաւ ազնուականացնել Հայը՝ իրրն անհատ, զօրացնել զայն՝ իրրն ժողովուրդ. ջանաց անդունդ մը փորել ընդ մէջ բրիտանեայ Հայաստանի և արևադարձ Պարսկաստանի, միացնել զայն քաղաքակիրթ աշխարհին հետ, պահպանել ազգային գոյութիւնը ամէն վտանգէ՝ ևս աւելի զեղեցկացնելով զայն. նա այնպիսի կատարեալ այրուրէն մը հնարեց՝ որ շատ մ'Աւղանիայցիներ և թուրքեր՝ ձանձրացած իրենց Արարական գրութեանէն՝ կը փափարին այժմ զայն իրենց լեզուին յարմարցնել: Եւ զպրոցներ հաստատեց Հայաստանի ամէն կողմ. Ս. Գիրքը թարգմանեց. բնարեալ երիտասարդութիւն մը զրկուեցաւ ի Բիւզանդիոն, Աթէնք, Աղեքսանդրիա, Էդեսիա՝ ուսանելու համար, յետոյ Հայաստան վերադարձաւ հաստատելու համար հոն ակադեմիա մը, որոն նպատակն եղաւ ստեղծել գրական լեզու մը, ազգային պատմութիւն մը, կրօնական գրականութիւն մը:

Է. զարուն, հայ լեզուի սահեղարուն յատկանիշն՝ պայմանագրական ձևերէ զետ ազատ ըլլալն է. « պատմութեան » անունն տակ կը պարունակէ զիւցազներգներ, քնարերգուականը, ճարտասանականը, ան կատարեալ է. չներկայացնէր միայն քաղաքագիտական զէպերը, այլ անոն և իւր զիւցազներուն զգացումները. ինչպէս իրականին մէջ, այս-

պէս ալ գրականութեան մէջ, բանաստեղծական վայրկեանը բաժնուած չէ կեանքէն որուն մասը կը կազմէ: Այսպէս ամէն քնարերգութիւն՝ միասին իր մեկնութիւնն ունի, ամէն պատկեր՝ իւր շրջանակը, ամէն բնանկար՝ իւր հորիզոնը. «պատմութիւնը» զիւցազնիւրգութիւն մ'է՛լ իւր ծագումով, իւր սեռով և ձգտումներով. հոն են քնարական մեծ էջերը որ Հայաստանի մարտիրոսները ստեղծեցին և շնչեցին Հայերուն՝ իրենց յամառ հայրենասիրութիւնը:

Փաստաւ Բիւզանդացի, Ազաթանգեղոս, Կորին, Մովսէս Խորենացի, Ղազար Փարպեցի, Եղիշէ՛ հինգերորդ դարու զլիստար պատմիչներն են. փրկիտփայտութիւնը ներկայացուած է Ազնիկէն և Գաւիթ Անյայտէն. երիտասարդ գիտուններու ամբողջ բնկերութիւն մը՝ աշխատած է յոյն գործերու թարգմանութեանց, որոնց բնագրերն մեծաւ մասամբ այլ ևս գոյութիւն չունին. ասոնք հայ գրականութեան ամենէն կարեւոր զիւաններէն մին կը համարուին՝ յոյն գրականութեան համար: Հեթմոնոս բանաստեղծութիւնը՝ Հայաստանի մէջ՝ քրիստոնէութեան աւանդուն վառնագար թշնամին էր. անոր զէմ պատերազմեցաւ՝ նոր բանաստեղծութիւն մը՝ ծնած Ս. Գրքի ներշունչումներուն ներքեւ:

Սահակ և Մկարտը, բանաստեղծ և աստուածաբան, երիտասարդ հեղինակներու աննդա խմբին մէջ՝ իրենց մարգարէի պատկերը կը բերեն:

Յաջորդ դարերու մէջ հայ գրականութիւնը շարունակէ յառաջ բերել անբնդհատ շարք մը հեղինակներու. խորհրդապաշտ բանաստեղծներ են՝ ամեղական երեւակայութեամբ, ինչպէս Գրիգոր Նարեկացի (Ժ. դար), գուարթ և յունական վայելչութեամբ, ինչպէս Ս. Ներսէս Ենորճալի (ԺԲ. դար), աստղաբաշխ, բժիշկ, օրէնագէտ են. Սմբատ (Թ. դար) բիւզանդական օրինագիրը կազմեց Վասիլ Ա. օրով, որ Բիւզանդիոնի տասներկու հայ կայսրներէն մին էր. Ներսէս Լամբրոնացի (ԺԲ. դար) կծու երգիծարանութեան միացուց վեհ պերճախօսութիւնը. հայ թագաւորութեան հետ՝ արուստն ալ Կիլիկիա գաղթեց և Հայերը՝ խաչակիրներու անցքին հանդիսատես՝ անոնց հետ փոխադարձ փոխանակութիւն մ'ըրին գազափարներու և ազգեցութեանց:

Վաղուրդական բանաստեղծութիւնը

Այս գրաւոր գրականութեան քով կը ծնանէր մթութեան մէջ ժողովրդական բանաստեղծութիւնը: Ան ամբողջովին զգացում է, գործն բլլալով կանանց՝ որ մեր մէջ պաշտօն ունին հարսանիքը երգելու կամ մեծեալներ արտասուելու. և այս զգացումը մեկամղձիկ է՝ ինչպէս հայկական կեանքը: Բայց Հայաստանի բնանկարներու ժպտը կ'արգելու գայն յուսահատութեան չափ մթագնելէ. նա կը հասնի նայն իսկ տեսակ մը բաւաստութեան, յատուկ անոնց՝ որոնց կեանքը գեղեցկացած է

մշտապես վառնգով, կամ աշխատութեամբ: Բնութիւնը բանաստեղծի տեսարանը կամ շրջանակը չէ, բայց հոգի մ'է. կատարեալ ձուլում մը կայ տեսանելի և ներքին աշխարհին մէջ. բնանկարները կ'երևնան նոյն իսկ գգացումներէն կանչուած:

Քանաստեղծը հետամուտ չէ շլացնելու, նա զորհ է իր ունեցած պարզութեամբն ու շնորհքով: Հեռաւոր լեռան պատկերը կը տիրէ Հայաստանի հորիզոնին վրայ ինչպէս իր բանաստեղծութեանը. անանուն բանաստեղծներու և նշանաւոր երգիչներու ամբոյնին մէջ՝ յօժարակամ կը խոսնուին կրօնաւորներ, եպիսկոպոսներ նոյն իսկ պատրիարքներ, վայրկեան մը կու գայ, ուր ամբողջ ժողովուրդը կը սկսի միաբերան նուագել և չսիրիք ուրիշի բան նուագել, բայց եթէ իր երկրին կամ իր ցեղին գեղեցկութիւնը:

Զարմնա մի խանութարքը

Հայկական գրականութեան պատմութեան հետ զօգուած են՝ դասական երկու երկրներու անունները. Քանաստան և Իտալիա: Ինչպէս հին գրականութիւնը ծնաւ ի Բրիգանդիան այսպէս նոր գրականութիւնը ծնաւ ի Վենետիկ: Այս բաղաբնին մէջն էր որ 1512ին տպագրուեցաւ առաջին գիրքը: Ասիկայ ազգային զարթնումին նշան եղաւ: Վենետիկ, յորում հաստատուած էր հայկական գաղթականութիւն մը՝ գրական գործունէութեան դաշտ մ'եղաւ:

Հայկական միաբանութիւնը՝ հիմնուած Մխիթարէն՝ վենետիկան կղզեկի մը վրայ 1717ին՝ փերակենդանացոյց գաստկան հայերէնը, հին մատենագրութիւնը, ազգային պատմութիւնը և ծանօթացոյց հայերուն Էւրոպական գրականութեան գլուխ գործոյները: Աշխարհական երիտասարդութիւնը արթնցաւ, ինքն ալ իր գրական և գեղարուեստական կրթութիւնը Իտալիոյ մէջ փնտոց, և շուշացաւ ազգին մտաւոր շարժման դեկր սասանճնելու:

Հայաստանի նոր գրականութիւնը երկու գլխաւոր ճիւղերով կը զարգանայ. Կովկասահայ և Թրքահայ: Կովկասու մէջ, ուր ցեղը աւելի անարատ պահած է ազգային նկարագիրը, աւելի կից ապրելով իրարու և պատմական հայրենիքի մօտ, գրականութիւնը աւելի աննական է, աւելի կորովի, փիլիսոփայական, բնկերական, և սերտ կերպով կու պուած ժողովրդական կեանքի հետ:

Կ. Պոլսոյ մէջ, գրականութիւնը աւելի սոժմէական և միջազգային՝ կը ցուպցնէ՝ նոյն իսկ ճնշուած հայրենիքի մը վրայ խօսած պահուն՝ վուսփորի ժպիտները:

Փասքերու և ցաւերու մէջ

Սրովիան (1804-1848) առաջինը եղաւ որ կովկասահայ բարբառը գրական լեզուի փերածեց, հիմնեց գալրոցը՝ գիւղի նահապետական կեանքը նկարագնելուն (որոնցմէ նշանաւոր եղան Պոռշեան, ծն. 1837, Ազալեան ծն. 1840):

Վերը Հայաստանի հայ ժողովրդեան ամենէն սիրելի վէպերէն կը մնայ, շնորհիւ տեղական գոյնի, անցեալի կարօտին, և հայրենասիրական հեշտալի մեղամաղձութիւններուն: Ռաֆֆի (1835-1888) իր պատմական և այժմէութեան վէպերուն մէջ՝ ապստամբութեան և պայքարի փոքր կը հնչեցնէ, ամէն բան կոխ կը շնչէ. հերոսները՝ վէպին մէջ ստեղծուած՝ ստեղծուեցան Ռաֆֆիէն նաև իրականութեան մէջ. միայն Հայոց գրականութեան չի պատկանիր այլ նաև պատմութեան. քիչ հեղինակներ ժողովուրդ մը աւելի խոր կերպով վրդոված են և փոփոխած: Ռաֆֆի, ինչպէս իւր աշակերտները (օրինակի համար Կերենց 1832-1888) կը ներկայացնեն սերունդ մը՝ խանդավառ ազատութեան, զոր մօտ կը զգան: Կը հասնի հրապարակման ժամանակը, և հայկական ցարը՝ իր արժանաւոր թարգմանը կը գտնէ Ահարոնեանին մէջ (ծն. 1866), Ազատ-Իւլ-Համբարի կոտորածի կոտորածի կոտորածի ներքև գործուած ոճիւրնեւրուն յուզիչ նկարողը:

Զանազան են հայկական, թրքական, վրացական, պարսկական կեանքէ պատկերներ ներկայացնողները. Շիրվանգաւէ, Լէօ, Արարիկ, Շահրիար, Արփիար, Փաշայեան, Զոհրապ ևն:

Վասնականակից բանաստեղծութիւնը կը սկսի՝ զատկանութեամբ. Հ. Արսէն Բագրատունի (1790-1866) հայ ամենէն մեծ հեղինարանը, Հոմերի, Վիրգիլի, Միլտոնի թարգմանիչը, զիւրազներգութիւնը փորձեց՝ երգելով Հայկը, ազգային թագաւորութեան գրուցաւանդ հիմնադիրը. ինչպէս արդի ամէն զիւրազներգական փորձ՝ Բագրատունիին ալ անյաջող անցաւ, բայց հայ գրականութիւնը ճոխացնելով նկարագրութիւններով որ փոխ առ փոխ կը մրցին արձանագործութեան և նկարչութեան հետ, բաւ որում կամ անհասնել կը ներկայացնեն կամ բնանկարներ: Քանակովը Հնդկական, զմի գգացումովը՝ Յունական, Հայկ կ'անձնատրէր իր զիւրազին մէջ հայ ցեղը, մի և նոյն ժամանակ զատկան լեզուի ամենէն գեղեցիկ կաղապարը տալով:

Իր աշակերտն էր՝ բայց ժողովրդեան մօտ աճած Պէշիկթաշիանը, (1829-1868), զատկան, վայելուչ, սիրոյ մէջ կը տեսնէ հայրենիքի և մարդկութեան Մեսիան. կ'երգէ եղբայրութիւնը, և իր ներգաշնակութիւններով կ'ողորէ կրօնական ատելութիւնները որ Հայերը իրարու դէմ կը զինէին. կ'երգէ բարոյական վերածնունդը՝ քաղաքական վերածնունդէն առաջ:

Գուրեան, (1851-1872), քնարերգակ և թատերգակ՝ Պէշիկթաշիանին նման, վաղամեռիկ իրեն նման, երիտասարդութեան բանաստեղծն է: Կանխաճառ մասն՝ աւելի սրտաշարժ բնելով իւր գողորութիւնները և խորտակուած երագները՝ Երբեմն իրեն ճակատագրին դէմ ի զօր կոտուղ հոգիի մը մտնմ շեշտը կու տայ: Յաւով կը մեանի՝ ոչ եթէ քիչ վայլած բլլալուն համար՝ այլ իր հայրենիքին քիչ օգտակար բլլալուն համար:

Աւելի մեծ եզան Քամուր-Բաթիլցա (1830-1892): և Հ. Վանդ

Ալիշան (1820-1901): առաջինը՝ իրր ժողովրդական, երկրորդը՝ իր քնարերգութեան ընդարձակութեամբ: Քամար Քաթիպա՝ Նալպանդեանի հետ՝ (1820-1866) և Գորպատի համալսարանի ուրիշ ուսանողներու հետ՝ հայոց Տիրուհուն է. ամբողջներու յուզիչն է որ կը շարունակէ աւարիլ:

Հ. Ալիշան՝ Հայոց ամենէն մեծ ուսմանթիքը՝ տիեզերական գեղեցկութիւնը կը զգայ իր բոլոր զանազանութեան մէջ. իր զգացման խորութիւնը հաւատար է իր երևակայութեան ընդարձակութեան. զինքը եռանդուն միտաբէ մը պիտի կարծէինք՝ իր կրօնական բանաստեղծութիւնը կարգաւով. բայց բնութեան, հայրենիքի և տիրութեան նուիրած իր բանաստեղծութեանց հատորները՝ կը յայտնեն իր մէջ՝ բազմաթիւ անձնատրութիւններ՝ հաւատար ոյժով և ապրող նշյն անուան տակ: Հայոց արզի գրականութեան վրայ ամենէն մեծ ազդեցութիւնն ունեցաւ:

Այս տեղ յիշատակել միայն կարող ենք Շահազիզ, Նարայէյ, Խրիմեան, Յովհաննիսեան, Թումանեան, Ծատուրեան, Իսահակեան, Զոպանեան, Վարուժան և թատրերգակներու մէջ՝ Շանթ ու Սունդուկեան (ծն. 1825), որ բեմի վրայ հանեց կովկասեան բարբերը՝ հաւասարապէս մեծ յաջողութիւն գտնելով՝ թէ Հայերուն և թէ Վրացիներուն մէջ:

Հայուհին, որ ժողովրդական գրականութեան այնքան գոհարներ բնծայեց, արզի գրականութեան ալ տուաւ բանաստեղծներ և վիպասաններ՝ որ անոր մէջ բերին փափուկ զգայնութիւն մը. Տիւսար, Սիւպիլ, Զապել Եսայեան, Անայիս, Եւտերպէ, են:

Հայկական ոգին

Գաղափար մ'ունենալու համար արզի հայ գրականութեան գեղեցկութեան մասին՝ հարկ պիտի ըլլար յիշեցնել ինչ որ կայ յուզիչ ու վեհանձն՝ իր ազատութեան համար պատերազմող ժողովուրդի մը խանդավառութեան սարսուռներուն մէջ, ինչ որ կայ նկարչական արեւելեան բնանկարներուն մէջ, և հոգեբանական շահեկանութիւն այն հակապատկերներուն մէջ՝ որ գոյութիւն ունին հեղինակներու երոպական կրթութեան և իրենց ասիական շրջապատին միջև, քրիստոնէական և մահմետական հոգւոյ միջև. սրովհետև Հայաստանի վրայ իսսիլը՝ միշտ երկու հակառակեայ ցեղերու և կրօնքներու մասին խօսիլ է:

Հոգին որ արզի հայ գրականութեան մէջ կ'ապրի՝ ուսմանթիք է, ինչպէս ամէն արևելեան հոգի. գրգռուած զգայնութիւն մ'ունի, ինչպէս կրնան յառաջ բերիլ գծրախառութիւնը և միշտ հակառակութիւն կրող խտէալ մը: Կեանքի ողբերգական բմբոսումն ունի, կամ անոր գեղեցկութիւնները կը չափազանցէ՝ զանոնք միայն երազի մը մէջ ընդնշմարած ըլլալուն համար: Իր ցաւի միակ առաւելութիւնը կը վայելէ. ինքզինքը ներքսպէս ազնուականացած զգալ, և իր անձնական տանջանքը

գործածել՝ լաւ եւ համակրելու համար տիեզերական ցափն եւ մարդկային վեհանձն ձգտումներուն: Հեղինակին բով կ'ապրի միշտ՝ ցեղի հոգին, եւ անձնական ցաւերու փոքրկութիւնները կը մեծնան ճնշուած մարդկութեան ցաւերուն խառնուելով. հոգեկան այս զրութեան առջև՝ մարդս փորձութիւն կը զգայ մտածելու՝ թէ ազատութեան համար կոտիլը՝ բարոյապէս խօսելով՝ աւելի կ'արժէ քան զայն ունենալը: Նըջապատը ուր այս հոգին կը գործէ՝ է արեւելքը, իր բնական զեղեցկութիւններով, իր ամենէն հին յուշարձաններով, իր ցեղերու զանազանութեամբ, կրօնական իտէալներու հակադրութիւններով՝ որոնք նոյն են ինչ որ կային նախկին քրիստոնեաներու եւ Ներքնի ցուրտ անգթութեան միջև՝ եթէ այս անունը չափազանց պատուաւոր չէ մարդիկներու համար որ երբեք զեղարուեստի մտահոգութիւն ունեցած չեն: Կը հայ գրականութեան այս արեւելքը՝ բաւական տարրեր է եւրոպական էքզոթիզմի արեւելքէն՝ ճանչցուած արարական երգերու թարգմանութեամբ կամ՝ ամենէն բախտաւոր պարագային՝ Ասկեղջուրի նաւահանգստէն, անօգուտ թափօր մը, մնայուն թատրոն մը, ուր տարազները մարդիկներէն աւելի կ'արժեն, եւ զոյները հոգիներէն աւելի. երջանկութեան երկիր մը, ուր հազիւ կը համարձա՛խ ճշմարիտ մարդկութիւն մը ենթադրել: Այս արեւելքը որ աւելի կ'ուզէ եւրոպացի բնութեցողներու երևակայութեան համադրատասխանել քան իրականութեան, մի քանի առանձնաշնորհուած բռնաւորներու համար միայն ճիշդ է: Անոնց հետե կայ անհուն ամբօխը, որուն ճակատագրական ըլլալը՝ միսթարանք մը ըլլալու տեղ իր չարիքներու մեծագոյնն է: Կայ արիւնահեղ ողբերգութիւն մը, որուն առջև ամենէն թեթեամիտ նայուածքը եւ ամենէն սառնարիւն հոգին հազիւ կրնայ իր զեղեցկութիւնը տեսնել: Զուրկ զեղարուեստական ամէն արժէքէ՝ արդի հայ գրականութիւնը միշտ պիտի մնար արեւելքի սզգազրութեան թանկագին վաւերագիր մը:

Երազ եւ Մտփմանք

Տօնելով իր գրական կեանքի մէջ ծնանելուն 1500երորդ տարեդարձը՝ Հայաստանի ամենէն փոքրագոյն քաղաքներուն եւ ամենէն հեռաւոր զաղթականութեանց մէջ, հայ ազգը կ'ուզէ իր գիտակցութիւնը ամրապնդել. այս վայրկեանին կ'երազէ Զուհաստանը՝ ուր արդի գիտութիւնը կ'ուզէ իր ազնուական ձկտումներուն պատճառը գտնել, եւ վիճեալիք՝ որուն զիւթական վերջալոյսները կարծես դեռ ցուր մը կը պահեն իր մտաւոր վերածնութեան օրերէն:

Կը յուսանք թէ Հայաստանի եւ գրականութեան բարեկամները պիտի մասնակցին այս հանդիսին՝ սպասելով լաւագոյն տօնի մը. — Հայաստանի եզած արդարութեան:

Հ. Կ. ՏԷՐ-ՍԵՂԱԿԵԱՆ